

Юридичні науки

УКД 347.5

Мустафіна Валерія Олексіївна

студентка

Національного університету біоресурсів і природокористування України

Mustafina Valeriia

Student of the

National University of Life Resources and Environmental Management of Ukraine

Горіславська Інна Вікторівна

кандидат юридичних наук,

доцент кафедри цивільного та господарського права

Національний університет біоресурсів і природокористування України

Horislavska Inna

Candidate of Legal Sciences,

Associate Professor of the Department of Civil and Economic Law

National University of Life Resources and Environmental Management of Ukraine

ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА ДОГОВОРОМ СТРАХУВАННЯ МАЙНА LIABILITY UNDER PROPERTY INSURANCE CONTRACTS

Анотація. Страхування майна є важливим елементом системи економічної безпеки як для окремої особи, так і для суспільства загалом. Воно відіграє ключову роль у захисті матеріальних цінностей від непередбачуваних ризиків, пов'язаних із пошкодженням, знищенням або втратою майна внаслідок надзвичайних ситуацій, стихійних лих чи протиправних дій третіх осіб. Метою дослідження є аналіз правового регулювання відповідальності сторін за договорами страхування майна в Україні, виявлення проблемних аспектів їх виконання в умовах воєнного

стану та визначення напрямів удосконалення механізмів захисту прав страхувальників і страховиків. Дослідження ґрунтується на аналізі положень Цивільного кодексу України [1], Закону України «Про страхування» [2], підзаконних актів, а також судової практики та наукових працях. Використано методи системного аналізу, порівняльно-правовий і формально-логічний підхід. Увага приділяється впливу воєнного стану на виконання страхових договорів та застосування норм щодо відповідальності сторін. Подальший розвиток системи страхування майна в Україні ґрунтується на створенні механізмів компенсації воєнних ризиків, зокрема шляхом державного співстрахування або формування спеціальних гарантійних фондів. Необхідним є також оновлення законодавчої бази у частині визначення страхових випадків, пов'язаних із бойовими діями, та уточнення умов відповідальності страховиків у таких ситуаціях. Запровадження прозорих правил і уніфікованих стандартів страхування майна сприятиме підвищенню довіри до ринку страхових послуг, забезпеченню прав громадян на відшкодування збитків і відновленню економічної стійкості держави після війни.

Ключові слова: страхування майна, відповідальність, відшкодування, воєнний стан, обставини непереборної сили.

Summary. Property insurance is an important element of the economic security system for both individuals and society as a whole. It plays a key role in protecting material assets from unforeseeable risks associated with damage, destruction, or loss of property as a result of emergencies, natural disasters, or unlawful actions of third parties. The purpose of the study is to analyze the legal regulation of the liability of parties under property insurance contracts in Ukraine, identify problematic aspects of their implementation in conditions of martial law, and determine areas for improving mechanisms for protecting the rights of policyholders and insurers. The study is based on an analysis of the

provisions of the Civil Code of Ukraine [1], the Law of Ukraine “On Insurance” [2], subordinate legislation, as well as judicial practice and scientific works. Methods of systematic analysis, comparative legal and formal-logical approaches were used. Attention is paid to the impact of martial law on the performance of insurance contracts and the application of rules regarding the liability of the parties. The further development of the property insurance system in Ukraine is based on the creation of mechanisms for compensating military risks, in particular through state co-insurance or the formation of special guarantee funds. It is also necessary to update the legislative framework in terms of defining insured events related to combat operations and clarifying the conditions of insurers' liability in such situations. The introduction of transparent rules and unified standards for property insurance will help to increase confidence in the insurance market, ensure citizens' rights to compensation for losses, and restore the country's economic stability after the war.

Key words: *property insurance, liability, compensation, martial law, force majeure.*

Постановка проблеми. Страхування майна є важливим елементом системи економічної безпеки як окремої особи, так і суспільства загалом. Воно забезпечує захист матеріальних цінностей від непередбачуваних ризиків, пов'язаних із пошкодженням, знищенням чи втратою майна внаслідок надзвичайних ситуацій, стихійних лих або протиправних дій третіх осіб.

У зв'язку з дією в Україні воєнного стану, запровадженого Указом Президента України від 24 лютого 2022 року № 64/2022 (із змінами та доповненнями), (далі по тексту – Указ Президента України) [3], через збройну агресію російської федерації проти України, громадяни України — споживачі страхових послуг у сфері страхування майна — зіштовхнулися з низкою проблем, пов'язаних із виконанням договорів страхування.

Зокрема, виникли труднощі щодо відповідальності страховиків за часткове або повне невиконання умов договорів страхування майна у разі знищення чи пошкодження об’єктів унаслідок воєнних дій.

Виклад основного матеріалу. Характерною особливістю класифікації видів страхування майна є те, що її основу становлять ризики, притаманні конкретним об’єктам страхового захисту. Інакше кажучи, поділ видів майнового страхування здійснюється залежно від специфіки потенційних небезпек, яким піддаються ті чи інші матеріальні цінності.

Закон України «Про страхування» [2] не містить вичерпного або конкретного переліку майнових об’єктів, які можуть бути застраховані. Це означає, що страховик має право самостійно визначати перелік і умови страхування тих чи інших видів майна, керуючись загальними принципами страхового права, власними правилами страхування та погодженням сторін у договорі. Таким чином, законодавство залишає простір для гнучкого підходу, що дозволяє враховувати індивідуальні потреби страхувальників і особливості конкретних об’єктів.

Варто підкреслити, що правила страхування, розроблені страховиком для кожного виду страхування, є уніфікованими та обов’язковими для всіх клієнтів, незалежно від їхнього правового статусу — чи то фізична, чи юридична особа. Це забезпечує єдність умов укладення та виконання договорів страхування, створює передбачуваність правовідносин і сприяє підвищенню рівня довіри до страхової системи в цілому.

Основні умови страхування майна охоплюють такі три аспекти:

- 1) страхову відповідальність;
- 2) страхову оцінку та страхову суму;
- 3) принципи відшкодування збитків [4, с. 137].

Відповідальність сторін у договорах страхування майна впливає як із норм чинного законодавства України, так і з умов самого договору страхування. Основними нормативно-правовими актами, які регулюють

дані правовідносини, є Цивільний кодекс України (далі по тексту ЦК України), (Глава 67 «Страховання», ст. ст. 979–999) [1] та Закон України «Про страхування» (далі по тексту – Закон) [2]. Вони визначають права та обов’язки сторін, підстави для виникнення страхових зобов’язань і випадки, коли настає або не настає відповідальність.

«Положення про характеристики та класифікаційні ознаки класів страхування», затверджене Постановою Правління НБУ 25.12.2023 р. № 182 (далі – Положення), внесло суттєві зміни до правового регулювання страхових відносин, у тому числі у сфері страхування майна. Цей нормативний акт деталізує систему класифікації видів страхування, визначає перелік ризиків, які охоплюються договорами, а також встановлює вимоги до структури страхових продуктів [5].

Згідно з Положенням, страхування майна охоплює, зокрема, клас 8 - «страхування майна від вогню та небезпечного впливу природних явищ» і клас 9 - «страхування майна від шкоди, заподіяної іншими подіями», такими як крадіжка, розбій, грабіж, умисне пошкодження чи знищення майна [5]. Такий поділ дозволяє точніше визначати ризики, що покриваються страховими договорами, а відтак і підстави для настання відповідальності страховика. Це має практичне значення, оскільки саме класифікація страхових ризиків визначає межі обов’язків сторін і конкретизує, які події визнаються страховими випадками, а які — винятками з них.

Важливо, що відповідно до зазначеного Положення, договір страхування обов’язково має містити зазначення класу страхування або конкретних ризиків, які підпадають під цей клас [5]. Це положення підсилює вимогу щодо чіткості формулювання умов договору, зменшує ризик неоднозначного тлумачення прав і обов’язків сторін, а також сприяє уніфікації страхових відносин на національному рівні. Водночас воно покладає додаткову відповідальність на страховика — за належне інформування страхувальника про межі страхового покриття, включаючи

перелік винятків (наприклад, бойові дії, конфіскація майна або терористичні акти) [5].

Відповідно до загальних положень цивільного права, закріплених у статтях 526, 610–625 ЦК України, кожна сторона договору зобов’язана виконувати свої обов’язки належним чином і в установлений строк, а у разі порушення — несе цивільно - правову відповідальність [1]. У сфері страхування це означає, що страховик несе відповідальність за неналежне виконання зобов’язань, зокрема за несвоєчасну чи неповну виплату страхового відшкодування, тоді як страхувальник відповідає за несплату страхових платежів, приховування істотних обставин ризику або надання недостовірної інформації.

Згідно зі ст. 979 ЦК України, за договором страхування одна сторона (страховик) зобов’язується у разі настання страхового випадку здійснити страхову виплату (страхове відшкодування), а страхувальник — сплачувати страхові платежі та виконувати інші обов’язки, передбачені договором. Невиконання цих зобов’язань тягне відповідальність відповідно до положень цивільного законодавства [1].

Загальні положення про відповідальність передбачають, що вона настає за наявності сукупності фактів: протиправної поведінки сторони, наявності збитків, причинного зв’язку між дією (бездіяльністю) і шкодою, а також вини особи. У страхових правовідносинах вина здебільшого передбачається, а від її доведення може звільнити лише наявність обставин непереборної сили (наприклад, стихійні лиха або воєнні дії), якщо вони передбачені договором або підтверджені компетентними органами.

Водночас договори страхування майна можуть містити спеціальні умови щодо звільнення від відповідальності сторін. Так, страховик може бути звільнений від обов’язку здійснити страхову виплату, якщо пошкодження майна сталося внаслідок дій, не охоплених страховими ризиками (наприклад, військові дії, конфіскація, умисні дії страхувальника).

У свою чергу, страхувальник може бути звільнений від сплати штрафних санкцій у разі доведення відсутності своєї вини у порушенні договору.

Відповідно до ст. ст. 610–611 ЦК України, порушенням зобов’язання є його невиконання або неналежне виконання. Таке порушення тягне правові наслідки у вигляді:

- відшкодування збитків;
- сплати неустойки (штрафу, пені);
- розірвання договору;
- відшкодування моральної шкоди — у передбачених законом випадках [1].

Сторона звільняється від відповідальності, якщо доведе, що порушення сталося внаслідок обставин непереборної сили — ст. 617 ЦК України, зокрема стихійних лих, воєнних дій або надзвичайних ситуацій. [1]

Відповідно до ст. 20 Закону, страховик зобов’язаний у разі настання страхового випадку виплатити страхове відшкодування у розмірі та порядку, визначених договором. У разі порушення цього обов’язку - зокрема, безпідставної відмови або несвоєчасного здійснення виплати, - на страховика покладається відповідальність у вигляді відшкодування збитків, сплати пені, інфляційних нарахувань або відсотків за користування чужими коштами відповідно до ст. 625 ЦК України [1; 2].

Разом з тим, у сучасних умовах дії воєнного стану, запровадженого Указом Президента України, перед страховими компаніями постали нові ризики та виклики, пов’язані з виконанням зобов’язань за договорами страхування майна. Зокрема, воєнні дії, вибухи, артилерійські обстріли та окупація територій призводять до масового знищення або пошкодження об’єктів страхування. Однак у більшості договорів страхування війна та воєнні дії прямо віднесені до винятків із переліку страхових ризиків, тобто не є страховими випадками.

Це створює правову колізію: з одного боку, майно зазнає реальних збитків, а з іншого — страховик має законне право відмовити у виплаті відшкодування, якщо збитки виникли через вплив обставин, не передбачених договором.

У сучасній судовій практиці питання тлумачення умов договорів страхування майна набуває особливого значення, що підтверджується позиціями Верховного Суду. Так, у Огляді рішень ЄСПЛ (липень 2025 року) підкреслено, що у випадках, коли умови договору містять невизначені або неоднозначні формулювання, саме сторона, яка їх розробила, має нести ризик такої невизначеності [6]. Цей підхід є особливо актуальним у сфері страхування майна, де формулювання договорів переважно створюються страховиком, а страхувальник фактично приєднується до вже встановлених умов. У контексті воєнного стану в Україні така позиція набуває ще більшої ваги, адже страхувальники часто стикаються з відмовами у виплаті страхового відшкодування через нечітке визначення понять «військові ризики» чи «обставини непереборної сили».

Крім того, у Огляді судової практики Верховного Суду про застосування правила тлумачення договору *contra proferentem* (слова договору тлумачаться проти того, хто їх написав) (2018 р. - 2025 р.) наголошено, що у разі наявності суперечностей або неясностей у договорі тлумачення повинно здійснюватися на користь сторони, яка не брала участі у формулюванні його умов, тобто на користь страхувальника [7]. Такий підхід сприяє реалізації принципу справедливості та рівності сторін у договірних відносинах, забезпечуючи захист інтересів споживачів страхових послуг. Застосування цього правила у національній практиці може стати ефективним інструментом запобігання зловживанням з боку страховиків та підвищення рівня довіри до системи страхування майна в Україні [7].

Висновки. На практиці війна в Україні спричинила переосмислення страхового ринку: багато компаній розробляють оновлені програми страхування, які частково враховують військові ризики (наприклад, вибухи, пожежі, уламки від снарядів). Проте такі випадки розглядаються індивідуально, а судова практика щодо визначення відповідальності сторін у разі руйнування майна внаслідок бойових дій лише формується.

Актуальним залишається питання справедливого балансу між правами страхувальників та можливостями страховиків, адже останні також зазнають фінансових втрат і обмежень у діяльності. Тому в умовах війни особливого значення набуває договірна деталізація: сторони мають чітко визначати перелік виключень, порядок підтвердження страхових випадків та умови звільнення від відповідальності.

Література

1. Цивільний кодекс України : Кодекс України від 16.01.2003 № 435-IV : станом на 5 жовт. 2025 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text> (дата звернення: 04.11.2025).
2. Про страхування : Закон України від 18.11.2021 № 1909-IX : станом на 1 січ. 2025 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1909-20#Text> (дата звернення: 04.11.2025).
3. Указ Президента України : Указ від 24.02.2022 № 64/2022 : станом на 31 жовт. 2025 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/64/2022/conv#Text> (дата звернення: 04.11.2025).
4. Коцюбинська К., Федина В.В. Основні аспекти страхування майна в Україні. *Стратегія і практика інноваційного розвитку фінансового сектору України : збірник матеріалів Міжнародної науково-практичної конференції* (присвяченої пам'яті професора Л.Л. Тарангул). 2019. С. 136–138. URL: <https://surl.lu/khsbdg> (дата звернення: 04.11.2025).

5. Про затвердження Положення про характеристики та класифікаційні ознаки класів страхування, особливості здійснення діяльності зі страхування та укладання договорів за класами страхування : Постанова Нац. банку України від 25.12.2023 № 182 : станом на 29 черв. 2024 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0182500-23#Text> (дата звернення: 04.11.2025).

6. Верховний Суд. MUSTAFA AND MUSTAFOVA v. Bulgaria (№ 7428/17). Огляд рішень ЄСПЛ. Київ, 2025. С. 14–17. URL: https://court.gov.ua/storage/portal/supreme/ogliady/Oglyad_ESPL_07_2025.pdf (дата звернення: 04.11.2025).

7. Верховний Суд. Договір страхування. Огляд судової практики Верховного Суду про застосування правила тлумачення договору contra proferentem (слова договору тлумачаться проти того, хто їх написав). Київ, 2025. С. 27–28. URL: https://court.gov.ua/storage/portal/supreme/ogliady/Oglyad_contra_proferentem_2018_2025.pdf (дата звернення: 04.11.2025).

References

1. Tsyvilnyi kodeks Ukrainy (2003) Kodeks Ukrainy vid 16.01.2003 № 435-IV: stanom na 5 zhovt. 2025 r. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text>

2. Pro strakhuvannia (2021) Zakon Ukrainy vid 18.11.2021 № 1909-IX: stanom na 1 sich. 2025 r. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1909-20#Text>

3. Ukaz Prezydenta Ukrainy (2022) Ukaz vid 24.02.2022 № 64/2022: stanom na 31 zhovt. 2025 r. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/64/2022/conv#Text>

4. Kotsiubynska, K. and Fedyna, V.V. (2019) ‘Osnovni aspekty strakhuvannia maina v Ukraini’, Zbirnyk materialiv Mizhnarodnoi naukovo-

praktychnoi konferentsii “Stratehiia i praktyka innovatsiinoho rozvytku finansovoho sektoru Ukrainy” (prysviachena pamiaty profesora L.L. Tarangul), pp. 136–138. Available at: <https://surl.lu/khsbdg>

5. Pro zatverdzhennia Pologhennia pro khrakterystyky ta klasyfikatsiini oznaky klasiv strakhuvannia, osoblyvosti zdiisnennia diialnosti zi strakhuvannia ta ukladannia dohovoriv za klasamy strakhuvannia : Postanova Natsionalnoho banku Ukrainy vid 25.12.2023 № 182 : stanom na 29 cherv. 2024 r. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0182500-23#Text>

6. Verkhovnyi Sud. MUSTAFA AND MUSTAFOVA v. Bulgaria (No. 7428/17). Ohliad rishen YeSPL. Kyiv, 2025, pp. 14–17. Available at: https://court.gov.ua/storage/portal/supreme/ogliady/Oglyad_ESPL_07_2025.pdf

7. Verkhovnyi Sud. Dohovir strakhuvannia. Ohliad sudovoi praktyky Verkhovnoho Sudu pro zastosuvannia pravyla tlumachennia dohovoru contra proferentem (slova dohovoru tlumachatsia proty toho, khto yikh napysav). Kyiv, 2025, pp. 27–28. Available at: https://court.gov.ua/storage/portal/supreme/ogliady/Oglyad_contra_proferentem_2018_2025.pdf